

Het vak levensbeschouwing op middelbare rooms-katholieke scholen

Waar moet het aan voldoen?

Monique van Dijk-Groeneboer*

Summary

In the secularised Netherlands Roman Catholic schools are populated by a diverse population of which Catholics are only a minority. Therefore, Catholic religious education has to deal with the challenges educating religion to young people who are short of knowledge about religion and who only have superficial ideas about religion. Cognitive training is necessary to overcome this gap, but even more important religious education has to focus on the unique qualities of each pupil in the classroom, trying to enhance his and her roots, make them strong human beings to face the challenges in their full everyday life. A genuine dialogue and well designed activating exercises is what we hope to develop to fulfil this obligation as teachers at Catholic, and all other, secondary schools.

Inleiding

Laat ik beginnen met het weergeven van een gebeurtenis die mij erg heeft verwonderd. Het was 31 mei 2018 en traditioneel sluiten ‘wij katholieken’ dan de meimaand af, die ‘wij’ Mariamaand noemen. Op advies van een collega bracht ik die middag een bezoekje aan de Hasseltse kapel in Tilburg. Ik stak een kaarsje aan, en bad een weesgegroetje. Ik keek rond en zag dat er op deze doordeweekse dag om 15 uur ’s middags heel veel kaarsjes brandden. Aangestoken bij het beeld van Maria, om via haar gebeden voor te leggen aan God, of uit dankbaarheid, of puur uit gewoonte. Ik stond perplex, dat dit zo leeft, dit katholieke ritueel! De mensen die er werkten als vrijwilliger zeiden me dat het nu eigenlijk nog erg rustig was.

Is bovenstaande wat we op katholieke scholen weer meer moeten gaan zien, wat we leerlingen willen bijbrengen? Zal ik in dit essay ervoor pleiten dat deze manier de enige juiste manier is om het vak levensbeschouwing te geven?

---

* Monique van Dijk-Groeneboer is als hoogleraar religieuze educatie verbonden aan de Tilburg School of Catholic Theology, Universiteit van Tilburg.

Nee, dat zal ik zeker niet doen. Ik ben wel onder de indruk van het volksgeloof dat hier nog zo tastbaar is maar weet ook dat dit voor veel jongeren – zelfs ook op katholieke scholen – ver weg is van hun realiteit. Godsdienstles op school om het ‘Wees gegroet’ te leren bidden is niet meer haalbaar in 2018. Zelfs op katholieke middelbare scholen noemt een klein percentage van de leerlingen zichzelf nog katholiek. In het grote middelbare scholierenonderzoek dat ik dit jaar weer heb gehouden onder katholieke en protestantse scholen is dat zelfs slechts 12%.¹ Dus: katholieke scholen zijn in elk geval niet katholiek omdat er zoveel katholieke leerlingen op zitten.

Hoe kun je dan nog het vak Godsdienst en Levensbeschouwing geven op zo’n school? Houden we het als apart vak op school of brengen we het onder in de les filosofie, burgerschap of maatschappijleer? Noemen we het godsdienst en levensbeschouwing, of religie en levensbeschouwing, of juist levensbeschouwing en religie? Uit ervaring weet ik dat alleen daarover urenlang gediscussieerd kan worden.² En hoe moet je het invullen? Het multireligieuze model: alle religies presenteren en dan open laten wat men ermee zou kunnen? Het monoreligieuze model:³ alleen het katholicisme aanbieden en leerlingen daarin opvoeden? Of komen alle religies en levensbeschouwingen aan bod, het interreligieuze model, maar vanuit een geleefd perspectief, met diepgang over de functie en waarde van religie voor mensen? Maar is dat nu echt de belangrijkste kwestie? In het kader van levensbeschouwing in katholiek voortgezet onderwijs moet het vooral gaan om wat de waarde ervan is en waarom het gegeven moet worden. Overigens geldt dit ook voor andere confessionele scholen en voor openbare scholen; het is belangrijker dan ooit jonge mensen stevig gewortelde volwassenen te laten worden. Dat is dan ook het centrale thema van dit essay. Mede op grond van het onderzoek onder middelbare scholieren dat ik al sinds jaren doe, wil ik duidelijk maken waaraan het vak levensbeschouwing op middelbare scholen zou moeten voldoen.

Jonge mensen

De belangrijkste focus voor mij zijn die jonge mensen op die middelbare scholen. Jong zijn in deze tijd is fantastisch! De wereld ligt letterlijk binnen handbereik via je mobiele telefoon; je kunt op elk tijdstip van de dag winkelen, nieuws ontvangen, berichten versturen en kennis opzoeken. Afstanden zijn veel kleiner geworden en mogelijkheden groter. Dit is voor hen de wereld zoals ze die kennen en zij verlangen niet naar meer rust, ze hebben geen heimwee naar vroeger ‘toen alles beter was’. Tegelijk zien we dat dit alles

enorm veel stress met zich mee brengt.⁴ De mogelijkheden zijn zo groot dat de verwachtingen eveneens hoog gespannen zijn voor de jongeren van nu, niet in de laatste plaats bij henzelf. Maak ik wel de goede keuze voor mijn vervolgopleiding, baan, partner?

En omdat we zo hameren op autonomie en authenticiteit krijgen ze ook nog eens het idee dat ze het allemaal zelf moeten beslissen en uitzoeken. Dat is nog niet zo eenvoudig. Meer dan ooit kampen jongeren met depressieklachten. Daarnaast nemen ze zoveel dingen tegelijk op zich en zijn ze ook voortdurend ‘online’ bereikbaar via hun mobiel, dat burn-outklachten frequent voorkomen bij jongeren onder de 25 jaar. Rust is een zeldzaam iets geworden voor deze generatie.

Juist in deze tijd is het daarom belangrijk dat jongeren in hun persoonlijke ontwikkeling handvatten krijgen om met deze zaken om te gaan. Ze hebben een innerlijk moreel kompas nodig dat hen helpt te bepalen wat voor hen de goede keuze is, hoe de wijzer in de richting van het goede leven wordt geplaatst. Ze hoeven geen pasklare antwoorden op hun vragen te krijgen, maar wel oefening in het leren maken van keuzes, in het leren van gemaakte fouten en in het hulp vragen wanneer dat wenselijk is. Het doel dat ik dus het meest belangrijk vind, is dat deze jonge mensen opgroeien tot stevig gewortelde volwassenen. Dat ze staande kunnen blijven in de turbulente wereld van vandaag en dat ze de keuzes maken voor het goede leven.

Waarden voor het goede leven

Je kunt, althans dat is mijn mening, jonge mensen niet leren wat de goede keuzes zijn, maar je kunt hen wel helpen om te leren wat keuzes voor het goede zijn. Dan worden zijzelf gelukkiger mensen en dragen ze bovendien bij aan een betere wereld waarin meer vrede zal zijn. Iets wat alle religies ten diepste in de kern met elkaar gemeen hebben: streven naar liefdevol en vreedzaam samenleven.

Iedere vijf jaar houd ik een groot kwantitatief onderzoek onder middelbare scholieren en ook in het schooljaar 2017/2018 is dat weer gebeurd. De analyse is nog in volle gang en er zijn zelfs nog scholen die nog willen deelnemen. Toch kunnen er al enkele resultaten worden bericht over 900 leerlingen uit het katholiek en protestants-christelijk voortgezet onderwijs die deelgenomen hebben aan het digitale onderzoek. Waarden die zij het meest belangrijk vinden zijn: ‘blij zijn met jezelf’ (94% vindt dit belangrijk of heel belangrijk), ‘van

het leven genieten' (idem) en 'vrij en onafhankelijk zijn' (idem). Deze waarden zijn nagenoeg gelijk in de twintig jaar dat ik dit onderzoek doe.⁵

Hoe doe je dat, blij zijn met jezelf? En van het leven genieten? Daar mag wat mij betreft bij stil gestaan worden in het vak levensbeschouwing. Want wanneer je leert waar je blij van wordt, en daar meer bij stil staat dan de oppervlakkige manieren van blij worden, zoals het gebruiken van drank en drugs, zul je merken wat voor jou het leven zin geeft. Het is belangrijk dat jonge mensen bij zichzelf onderzoeken wat zingevend kan zijn om gelukkig te worden in het leven, om het goede leven te mogen ervaren.

Bronnen van het goede leven komen bijvoorbeeld uit het geloof, sport, film, muziek en inspirerende figuren. Daartoe zijn vragen aan de scholieren over deze thema's gesteld. Van de leerlingen antwoordt 61% 'ja' op de vraag of je jezelf religieus noemt en 46% zegt precies te weten wat hij/zij gelooft. Dat is uiteraard een interessant gegeven, als velen zich toch niet tot een religie rekenen. Dit verdient verdere analyse. De meerderheid (55%) zegt niet actief religieus te zijn noch zich verbonden te voelen bij een bepaalde religieuze organisatie (bijvoorbeeld kerk of moskee). Slechts 6% zegt zich zowel religieus actief als sterk betrokken bij een bepaalde religieuze organisatie te voelen, 4% noemt zichzelf religieus actief maar geeft aan zich met verschillende religieuze instellingen verbonden te voelen en 11% noemt zichzelf religieus actief maar voelt zich aan geen enkel instituut verbonden. 24% voelt zich wel verbonden met een religieuze organisatie maar niet actief religieus.

Muziek is voor 57% van de leerlingen belangrijk omdat het hen helpt als ze verdrietig zijn en vrolijker maakt als ze blij zijn. 68% geeft aan graag te sporten en zich dan (soms) gelukkig te voelen en 78% is graag in de natuur en ervaart daar soms een gevoel van rust.

Ook werd de leerlingen gevraagd of zij zich laten inspireren door anderen. Een mooie vraag in deze tijd van autonomie en individualisme; spelen anderen een rol in je zoeken naar levensgeluk? Er mochten meerdere antwoorden worden gekozen. 71% noemt filmsterren en muzikanten, zoals Emma Watson, Beyoncé en Justin Bieber, 70% noemt sportmannen en -vrouwen zoals Max Verstappen, Epke Zonderland en Arjen Robben, en 68% noemt iemand in de eigen omgeving. Wanneer we dan doorvragen wie die laatste zijn, zien we dat dit vooral familie ('moeder', 'ouders', 'vader', 'oma', 'familie') en vrienden zijn. Familie en *peers* dragen dus veel bij aan de inspiratie van jongeren. Toch zegt nog 40% van de leerlingen dat niemand hen inspireert. En op de vraag waarom ze dat vinden, antwoorden ze dat ze geen inspiratie nodig hebben, of dat ze er geen idee van hebben wie hen inspireert.

Dáár zou ik in het onderwijs ook graag aandacht voor willen hebben. Wanneer je niemand hebt die je inspireert, wanneer je geen voorbeeldfiguur hebt, wanneer je niet weet waar of naar wie je toe moet gaan als je je zorgen maakt. Dit kan zeker voorkomen in deze tijd waarin een op de drie kinderen meemaakt dat zijn of haar ouders scheiden, dat ze dan soms in verdeelde en samengestelde gezinnen opgroeien waarin wellicht soms weinig aandacht is voor hen. Ouders die zelf beiden werken en de ruimte aan het kind geven om zelf zijn of haar vrije tijd in te vullen, zijn zich er soms niet van bewust dat ook jongeren nog steeds iemand nodig hebben om mee te praten, zich thuis bij te voelen en bevestiging te krijgen. Als je niemand hebt die er voor je is, word je kwetsbaar in het leven.

Zoals ik al aangaf: er zijn zoveel keuzes te maken de hele dag en er zijn zoveel alternatieven dat je echt stevig moet zijn om antwoorden te vinden op je vragen. Je hebt wortels nodig om staande te blijven en niet met alle winden mee te waaien. Die wortels kunnen voeding vinden in een traditie, in een religie of bepaalde levensfilosofie. Daarmee heb je een soort ankerpunt in je leven dat je kunt gebruiken wanneer zich keuzes aandienen. De meeste jonge mensen willen niet opgelegd krijgen in welke traditie ze dat moeten vinden; zoals al gezegd, ze willen 'vrij en onafhankelijk zijn'. Maar als hun helemaal geen opties worden aangeboden – omdat ze dat zelf maar uit moeten zoeken, het is hun leven – en als er voor hen geen ruimte is om te exploreren welke consequenties bepaalde keuzes hebben en als ze hun opvattingen niet kunnen schuren aan de meningen van anderen in het steviger wortelen in hun eigen levensoriëntatie, dan worden jongeren kwetsbaar. Dan kiezen ze niet, doen te veel en raken burnout. Of ze kiezen té eenzijdig zonder dat goed uit te zoeken en worden krampachtig en zelfs extreem krampachtig als ze met andere meningen worden geconfronteerd. Of ze verbinden zich niet met anderen en raken daardoor te veel op zichzelf gericht en raken in een depressie vanwege de eenzaamheid en door de druk die ze zichzelf met hun verwachtingen opleggen. Juist in het vak levensbeschouwing kan er gesproken worden over de te maken keuzes en kunnen scholieren hun idee erover in gesprek brengen met anderen. Dan groeit het bewustzijn van de waarden die je kunnen helpen keuzes te maken voor het goede leven en groeit de verbondenheid met anderen om je heen door ook hun waarden te leren kennen.

Unieke personen

Jonge mensen mag worden aangereikt hoe je leert mens te zijn, jonge mensen mogen, ja zelfs moeten, zich ieder vormen tot een uniek persoon. Een persoon die zelf keuzes maakt door erover te spreken met anderen, door te verwoorden welke keuzes er zijn en wat bij hem of haar past.

Dat voor iedereen bij het maken van keuzes ook op het levensbeschouwelijke vlak de eigen ervaringen essentieel zijn, werd mij weer eens duidelijk toen ik begin dit jaar met een aantal van onze theologiestudenten mee ging met de bisdomreis naar Lourdes. En zeker, daar ervaar je hoe het is om onderdeel te zijn van een wereldkerk als je met duizenden mensen samen de lichtprocessie loopt en liederen zingt, en de internationale hoogmis viert en de rituelen herkent en deelt met mensen van zoveel verschillende nationaliteiten. Ik persoonlijk vind het heel fijn om rustig bij de Grot te zitten bidden voor alles wat in mijn hart leeft, om in een bad met helend bronwater te stappen, en kaarsen op te steken voor wie om mijn gebed hebben gevraagd en voor de mensen die mij dierbaar zijn en die ik kracht, sterkte en licht in hun leven wens. Maar betekent dat, dat alle katholieke theologiestudenten dat op dezelfde manier ervaren? Dat ze allemaal blij zijn met hoe het gaat? En dat ze onder de indruk zijn van dat hoog liturgische karakter van de reis en de traditionele manier van samen vieren?

Zeker niet. Een student is er bijvoorbeeld enorm van geschrokken. Dat dit zo gaat, met zoveel priesters, met iedere dag een eucharistieviering, met diepe devotie naar een uitgestalde hostie, met rozenkrans bidden onderweg in de trein en de bus. Deze student was hier totaal niet mee vertrouwd en werd zelfs boos van de manier waarop dingen gingen.

En ook dat was heel leerzaam voor deze student en voor de anderen om te ervaren.

En voor ons is het belangrijk te beseffen dat dus ook 'katholieken' allemaal verschillend zijn. Dat niet elke katholiek hetzelfde gelooft en aan religieuze rituelen beleeft. Want dan zouden we alle katholieken over één kam scheeren, zoals vaak gebeurt als we oppervlakkig naar religie kijken. Er zijn ook katholieken die zoekend geloven, die twijfelen, die zich niet thuis voelen in traditionele gebruiken.

Die nuance leren zien is, mijns inziens, een kerntaak voor het vak levensbeschouwing. Respect te hebben voor de verschillende religies en levensbeschouwingen en voor de mensen die zich eraan verbinden. En daarbij beseffen dat ieder mens daarin uniek is. Dat er ruimte moet zijn voor iedereen met zijn of haar eigen religieuze wortels. En dat erover gesproken moet kunnen

worden, omdat het om verantwoordelijke vrijheid gaat. Met respect voor de ander je eigen mening naar voren brengen en leren van de ander met zijn/haar eigen religieuze achtergrond en opvattingen,

Waardegericht onderwijs

Ik zou leerlingen willen leren met een open blik te kijken naar al die verschillende mensen en gewoonten. En dan ontdekken waar zij zich in herkennen, wat voor hen van waarde kan zijn in het leven. En daar kan mee worden begonnen in die *diverse* klasgroep op school. Ook op een katholieke school is de groep divers en we zagen het al: zelfs een groep katholieke theologiestudenten is niet homogeen. Ga met open vizier elkaar tegemoet, ga in echte open dialoog. En laat dan alle religies en levensbeschouwingen binnenkomen. We hebben behoefte aan breed onderwijs op dit gebied.⁶

Breng vooral ook kennis aan, want leerlingen weten bijzonder weinig van religies en levensbeschouwingen. Vaak is het alleen de zeer beperkte en gekleurde informatie die zij via de media binnen krijgen waardoor hun meningen oppervlakkig zijn en de nuance verloren gaat; religies en religieuze groepen worden over een kam geschoren.⁷ Er is veel onwetendheid bij jongeren over religie, dus er is cognitieve kennis nodig. Vermeer wijst er in dit kader op dat concepten en denkvaardigheden moeten worden aangeleerd. Hierdoor kunnen leerlingen religieuze verschijnselen interpreteren, begrijpen en erop reflecteren (Vermeer 2012). En leer hen de functie en waarde van religies en levensbeschouwingen via het geleefde geloof. Het gaat om het zelf opdoen van religieuze ervaringen door waar te nemen wat er in jou gebeurt wanneer je zo compleet mogelijk deelneemt aan religieuze rituelen en vooral: dat je vanuit je diepste waarden verbinding maakt met de ander en diens overtuigingen. Liefst gebeurt dit met activerende werkvormen, persoonlijke verhalen en excursies, zodat religie echt ervaren kan worden. Want alleen kijken naar een foto van kaarsen bij een Mariabeeld is statisch en van buitenaf beschouwend. Dan kijk je als een soort toerist naar de praktijk. Je moet verder kijken, je moet zoiets ervaren, of anders gezegd: met al je zintuigen leren wat religie is. En dat ook delen op jouw beurt met mensen die er echt iets aan beleven: leren aan elkaars religieuze wortels.

De leraar dient dan ook een authentieke leraar te zijn die open staat voor de beleving van al die unieke leerlingen in zijn of haar klas. Ik sluit daarbij aan op wat Roebben noemt “het leren in verschilligheid en interspirituele dialoog” (Roebben 2015, 70). Het is namelijk belangrijk te weten dat bij de

communicatie in religieuze educatie zowel zender als ontvanger zich moeten openstellen voor de ander; de expert, de leraar met haar of zijn kennis, attitude en vaardigheden, én de leerling aan wie geleerd wordt met haar of zijn kennis, attitude en vaardigheden. Pas als er een werkelijke verbinding is tussen leraar en leerling, kan er écht geleerd worden.

Levensbeschouwelijke vorming voor iedereen

Het openstellen voor de ander zal op alle scholen moeten gebeuren, op katholieke, protestantse, islamitische en vrije scholen en zowel op het openbaar onderwijs als op het bijzonder onderwijs. De schoolklassen op scholen zijn steeds meer divers en pluriform en overal worden jonge mensen gevormd. Zo verdeeld zijn de klassen en van die diversiteit moeten we juist gebruik maken! Het gaat om samen delen, uitwisselen en ontwikkelen. Overal zitten unieke jonge mensen die keuzes voor het goede in het leven moeten leren maken, op een manier die bij hen past. Dit kan in de ruimte die er op confessionele scholen is voor Levensbeschouwing. Even goed zijn deze methoden voor ontmoetingsleren bruikbaar in het openbaar onderwijs om het vak Burgerschap goed in te vullen (Blaauwendraad 2018, VOS/ABB 2012). Het gaat ook daar namelijk om het ontwikkelen van respect voor elkaar en van ieders mening, en dat te oefenen in dialoog. Op onze Tilburg School of Catholic Theology leiden we onze studenten, toekomstige docenten, ook zo op. We ontwikkelen *evidence based* methoden van interreligieus leren om die perspectiefwisseling bij henzelf en in hun klas te realiseren (Kienstra e.a. *in press*). We bieden nascholing aan voor docenten om zich hier verder in te ontwikkelen. We vormen onderling, als docenten en studenten in onze opleiding, en met praktijkervaren docenten gezamenlijk professionele leergemeenschappen om ervaringen uit te wisselen, elkaar te inspireren en samen methoden te blijven ontwikkelen.

Niemand kan keuzes voor het goede alleen maken en niemand kan zonder wortels om stevig te staan. Die wortels mogen jonge mensen zelf vinden en ontwikkelen. En dat lukt als wij gezamenlijk die ook aanreiken! Laat leerlingen ervaren wat hen kracht geeft, leer hen de rijke tradities van religies en levensbeschouwingen en laat hen ervaren wat hen kan helpen keuzes te maken voor het goede leven, zodat ze die keuzes later als volwassenen zelfstandig kunnen maken, en daardoor blij kunnen zijn met zichzelf. Dan worden het verantwoordelijke burgers die keuzes maken voor het goede. Dan zijn zij niet alleen blij met zichzelf, dan is ook de wereld blij met hen!

Noten

- 1 Onderzoek onder 900 middelbare scholieren; 12% noemt zich katholiek, 43% geeft aan dat ze geen lid zijn van een kerk of religieuze groepering.
- 2 Bij de kernteamvergaderingen die werden gehouden ter voorbereiding op de oprichting van het expertisecentrum Levensbeschouwing en Religie hebben de deelnemers, onder wie ondergetekende, hierover menige discussie gevoerd.
- 3 Deze indeling is terug te vinden in Roebben 2015.
- 4 www.jongburnout.nl
- 5 Zie: Dijk-Groeneboer M. van & J. Maas (2001), *Op Zoektocht: Levenslang!*, Utrecht: Katholieke Theologische Universiteit; Dijk-Groeneboer, M. van & J. Maas (2005), *Geloof? Ffchecke!*, Utrecht: Katholieke Theologische Universiteit Utrecht; Dijk-Groeneboer M. van, J. Maas & H. Van den Bosch (2008), *Godsdienst? Lekker belangrijk!*, Tilburg: Faculteit Katholieke Theologie Tilburg; Dijk-Groeneboer, M. van & B. Brijan (2013), *Kerk uit zicht? Jongeren inspireren!*, Tilburg: Faculteit Katholieke Theologie.
- 6 Nota *Ons Onderwijs 2032*, Den Haag 2016, p. 59.
- 7 *Driedeling learning about, from and into religion*, is ontleend aan Grimmitt 2000.

Literatuur

- Blaauwendraad, G. (2018),
Toch liever geen idioot?, Delft: Eburon.
- Dijk-Groeneboer, M. van & J. Maas (2001),
Op Zoektocht: Levenslang!, Utrecht: Katholieke Theologische Universiteit Utrecht.
- Dijk-Groeneboer, M. van & J. Maas (2005),
Geloof? Ffchecke!, Utrecht: Katholieke Theologische Universiteit Utrecht.
- Dijk-Groeneboer, M. van, J. Maas & H. van den Bosch (2008),
Godsdienst? Lekker belangrijk!, Tilburg: Faculteit Katholieke Theologie Tilburg.
- Dijk-Groeneboer, M. van & B. Brijan (2013),
Kerk uit zicht? Jongeren inspireren!, Faculteit Katholieke Theologie Tilburg.
- Grimmitt, M. (2000),
 Constructivistic Pedagogies of Religious Education Project: Re-thinking Knowledge, Teaching and Learning in Religious Education, in: Grimmitt, M. (ed.), *Pedagogies of Religious Education. Case Studies in the Research and Development of Good Pedagogic Practice in RE*, Great Wakering (Essex): McCrimmon Publishing Company Ltd, 207-227.
- Kienstra, N., M. van Dijk-Groeneboer & O. Boelens,
 An Empirical Study of the training of Interreligious Classroom Teaching, in: *Religious Education*, (in press).
- Platform Onderwijs 2032 (2016),
Ons Onderwijs 2032, eindadvies, Den Haag.

Roebben, B. (2015),

Inclusieve godsdienstpedagogiek: Grondlijnen voor levensbeschouwelijke vorming, Leuven: Acco Uitgeverij.

Vermeer, P. (2012),

Meta-concepts, thinking skills and religious education, in: *British Journal of Religious Education*, 34 (3), 333-347.

VOS/ABB (2016),

Levensbeschouwing juist in het openbaar onderwijs, (Brochure 22-02-2016), Woerden: VOS/ABB. www.jongburnout.nl